

САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті проаналізовано підходи до визначення понять «самореалізація», «самоактуалізація»; уточнено особливості професійної діяльності вчителя музичного мистецтва; окреслено особливості вивчення мистецьких дисциплін; описано один із основних принципів музичного виховання – принцип активного засвоєння знань; визначено вимоги для стимуляції творчого розвитку студентів при вивченні музичних дисциплін, який позитивно впливає на самоактуалізацію майбутніх учителів музичного мистецтва; визначено інші принципи самоактуалізації майбутніх учителів музичного мистецтва: відповідності змісту й методів навчання; художньо-виховного характеру навчання; поетапно-прогресивного навчання; індивідуалізації процесу навчання; проблемно-творчого характеру навчання; взаємозв'язку теоретичного й практичного навчання; єдності техніко-виконавського та художньо-творчого розвитку; уточнено сутність поняття «самоактуалізація майбутнього вчителя музичного мистецтва».

Ключові слова: самоактуалізація, майбутні учителі музичного мистецтва, професійна підготовка.

The article analyzes the approaches to the definition of "self-realization", "self-actualization"; Peculiarities of professional teacher of music; study outlines the features of artistic disciplines; describes one of the basic principles of music education – the principle of active learning; The requirements to stimulate the creative development of students in the study of musical disciplines, which positively affects the self-actualization of the future teachers of music; The principles of self-actualization of the future teachers of music, matching the content and teaching methods; artistic and educational nature study; phased-progressive learning; individualization of the learning process; problem-creative character education; the relationship of theoretical and practical training; Unity technical, executive and artistic and creative development; the essence of the concept of "self-actualization future teacher of music".

Keywords: self-actualization, future music teachers, professional training.

Сучасне українське суспільство ставить завдання формувати особистість педагога «нового покоління», який би відмовився від застарілих стандартів і стереотипів, індивідуальність, що здатна творчо мислити, самостійно приймати рішення і відповідати за їхні наслідки.

На важливості самоактуалізації особистості майбутнього вчителя в процесі його професіоналізації наголошує Т. Куренна. В той же час науковець зауважує, що на практиці спостерігається недостатній рівень розвитку професійно значущих особистісних характеристик студентів, що потребує вдосконалення навчально-виховного процесу ВНЗ. Актуальною є думка, що самоактуалізація є процесом гармонійного розвитку особистості в процесі життєдіяльності, тобто здатністю співвіднести свій внутрішній світ з довкіллям та реалізувати власний потенціал і можливості в умовах, які

пропонує життя. Отже, особистість, яка здатна до самоактуалізації, це, в першу чергу, гармонійна особистість [7].

Спираючись на думки І. Шпичак [19], можемо стверджувати, що гуманістично зорієнтована суб'єкт-суб'єктна модель навчального процесу вимагає зміщення аспектів у побудові професіограми особистості вчителя, зокрема, майбутнього вчителя музичного мистецтва, та розробці критеріїв його педагогічної майстерності. Крім того, гуманістична парадигма передбачає зосередження навчального процесу на особистості студента, його професійному становленні та особистісному зростанні. Однією з важливих категоріальних характеристик розвинутої особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва є самореалізація або самоактуалізація.

Різні аспекти професійної підготовки вчителів музичного мистецтва розроблялися в роботах таких дослідників, як Л. Арчажнікової, В. Дряпки, О. Олексюка, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької, О. Щолокової та ін.

Значний внесок у теорію і практику музично-педагогічної підготовки учителя, розвитку його творчих якостей становлять дослідження О. Апраксіної, Г. Ципіна та ін. Викликають інтерес праці, які безпосередньо чи опосередковано стосуються питань розвитку творчого потенціалу майбутнього вчителя музичного мистецтва, зокрема, М. Білецької, І. Бобакової, В. Волкової, С. Деніжної, Н. Згурської, Л. Костенко, Т. Костогряз, В. Крицького, І. Могилей, І. Сипченко, Л. Шевченко та ін. Проблема формування творчих здібностей і професійної майстерності у майбутнього учителя музики розроблялась у дисертаційних дослідженнях В. Єлисеєвої, Л. Ісаєвої, Л. Остапенко, Г. Саїк, Е. Скрипкіної, Е. Сет, В. Яконюк та інших. Водночас варто зазначити, що проблема самоактуалізації майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі професійної підготовки у наукових дослідженнях висвітлена недостатньо.

Метою статті є з'ясування сутності поняття «самоактуалізація», уточнення особливостей професійної діяльності вчителя музичного мистецтва та з'ясування сутності поняття «самоактуалізація майбутнього вчителя музичного мистецтва».

За К. Роджерсом, самоактуалізація – це та сила, що змушує людину розвиватися на різних рівнях – від оволодіння моторними навичками до вищих творчих злетів. Самоактуалізована людина – «повністю функціонуюча особистість», її властивості багато в чому нагадують дитину, що цілком природно: адже людина ніби повертається до самостійної оцінки світу, характерної для дитини, до її переорієнтації з метою отримання схвалення [14].

За Р. Ассаджолі, термін «самореалізація» включає в себе самоактуалізацію та самодосягнення [2].

Теорія самоактуалізації є ключовим системотвірним елементом гуманістичного напрямку в сучасній психології та педагогіці. Основна ідея теорії самоактуалізації особистості містить положення про те, що осмислене прагнення людини до максимально можливого розкриття свого потенціалу та його реалізація у практичній життєдіяльності на благо суспільства є необхідним фактором повноцінного розвитку особистості людини. Згідно з персонологічними уявленнями, самоактуалізація є одночасно і метою, до якої рухається людина, і процесом цього руху. Прагнення до самоактуалізації є

вищим рівнем мотивації особистості, природним, закономірним і неодмінним процесом життя, наголошує Е. Султанова [18].

Самоактуалізація особистості є унікальним, безперервним процесом, який триває впродовж усього життя, пов'язаний з нескінченним зростанням потреб людини, її здібностей, інтересів та інших особистісних властивостей, з потенційним розгортанням її сутнісних характеристик і залежить від вродженого потенціалу, соціально-психологічної зрілості та життєвого шляху особистості [1].

А. Маслоу визначає самоактуалізацію як прагнення до самоздійснення, точніше, тенденцію актуалізувати те, що існує у потенціалі. Цю тенденцію можна назвати прагненням людини стати все більше і більше тим, ким вона здатна стати. Самоактуалізація досліджувалася ним як мотив, процес (механізм самореалізації), епізод і результат. У міру переходу А. Маслоу від одних аспектів до інших змінювався та збагачувався зміст, який науковець вкладав саме у поняття самоактуалізації. Основним джерелом людської діяльності, людської поведінки А. Маслоу вважає безперервне прагнення людства до самоактуалізації, прагнення до самовираження. Головною ідеєю його самоактуалізації особистості є розвиток, становлення людини, розкриття її особистісних можливостей і здібностей. Самоактуалізація – це постійний вихід за межі себе, інтегрованість особистості, і не тому, що вигідно, а тому, що інакше неможливо. Людина зобов'язана бути такою, якою вона є і якою може стати. Людина зобов'язана виконувати свою місію, використовувати всі свої можливості та здібності. Аналогом внутрішнього протиріччя тут можна вважати невідповідність реального рівня самовираження індивіда його можливому рівню, яка примушує індивіда шукати нові способи поведінки, що ведуть до повнішої його самоактуалізації. А. Маслоу писав, що людина не може зробити хорошого життєвого вибору, поки вона не почне прислуховуватися до самої себе, до особистого «Я» в кожний момент свого життя [9; 18].

Є. Селезньова розглядає самоактуалізацію як інтегративну особистісну компетентність, що складається з окремих видів: аксіологічної, часової, когнітивної, креативної, аутопсихологічної, комунікативної. Аксіологічна компетентність, основою якої є цінності самоактуалізації, виступає базовим компонентом самоактуалізації, критерієм її перетворення в інтегративну особистісну компетентність. Спонтанність та автономність автор називає метакомпетентностями, які відіграють роль механізму суб'єктної регуляції функціонування інших компонентів самоактуалізації [17, с. 181–183].

Самоактуалізація – це процес актуалізації людиною власних потенціалів і використання їх як засобів реалізації сенсу життя. Актуалізація потенціалів визначається як усвідомлення та прийняття (інтеграція до «Я»- концепції) раніше неусвідомлених власних можливостей та психічних змістів (думок, почуттів, моделей поведінки, властивостей, здібностей та ін. – як суб'єктивно приємних, так і суб'єктивно неприємних, як соціально схвалюваних, так і соціально не-схвалюваних). Тією мірою, якою ці змісти актуалізуються, вони стають психологічними ресурсами, доступними свідомому вольовому контролю та використанню суб'єктом. Актуалізація потенціалів є природним процесом, проте в умовах розвитку сучасної людини він легко блокується. Найефективніше такий процес стимулюють психотерапія та психокорекційні

технології групової роботи, призначені для сприяння особистісному зростанню учасників [3].

Процес самоактуалізації тісно переплітається з процесом життєтворчості, виступаючи часом передумовою, а часом – результатом останньої. У цьому контексті самоактуалізація, на думку О. Бандури, починає діяти як механізм саморегуляції соціальної поведінки особистості таким чином:

1. У процесі самоактуалізації формується та усвідомлюється специфічна система ціннісних орієнтацій, що визначають характер змісту та засобів досягнення провідних життєвих цілей особистості і тому складають основу саморегуляції її соціальної поведінки.

2. У процесі самоактуалізації розвивається соціально-конструктивна життєва позиція, що передбачає усвідомлення необхідності творчої взаємодії з соціальним середовищем на основі прийняття особистістю відповідальності за побудову власного життя, ставлення до оточуючих як до суб'єктів життя, а не засобів досягнення власних цілей, інших цінностей самоактуалізації.

3. У процесі самоактуалізації викристалізовується компетентність особистості в часі. Вона передбачає таку єдність часової перспективи у свідомості людини, за якої минуле сприймається лише як джерело досвіду, майбутнє – лише як сфера цілепокладання, а теперішнє – як єдиний доступний активності часовий вимір [3].

На думку В. Русової, джерело процесу самоактуалізації пов'язане зі змінами в механізмі життєдіяльності живих істот, із виникненням здібності людини перетворювати власну життєдіяльність у предмет практичного використання. Це явище вивчається у таких аспектах, як мотив (тенденція особистості), процес (механізми самореалізації), ситуація (переживання цінностей існування), результат (особистість, яка саморозвивається). Досліджувався В. Русовою і зв'язок самоактуалізації з самореалізацією і з самоповагою. Реалізація внутрішніх можливостей особистості звичайно призводить до змін, а будь-яка зміна – достатньо важкий процес. Він повинен поєднуватися з особистісною готовністю до змін і з достатніми внутрішніми ресурсами. На думку В. Русової, існують базові вірування особистості: кожна людина має здатності, людина цінна, міцна і рівна у порівнянні з іншими. Дослідниця вказує, що ідея Д. Робертса про здорову базову віру узгоджується з підходом А. Маслоу до розуміння людських потреб. Сенс потреби в самоактуалізації полягає в тому, щоб бути собою, бути саме тим, ким ти є, а не намагатися відповідати очікуванням інших. Проте, на думку Д. Робертса, для того, щоб мати мужність для зміни себе, тільки самоповаги недостатньо. Лише розвинене почуття власної гідності дозволяє жити в гармонії з собою, тобто бути особистістю, що самоактуалізується [16; 18].

За Г. Олпортом, людині, що самоактуалізується властиве прагнення до досконалості, вона робить найкращим чином те, на що вона здатна. Вчений вважає самоактуалізацію основною умовою повноцінного розвитку особистості, збереження її здоров'я й досягнення зрілості. Він розглядає самоактуалізацію як процес «становлення», у якому індивід бере на себе відповідальність за планування ходу свого життя, й відзначає, що будь-яка перешкода самоактуалізації збільшує ризик девіацій [11; 6].

За К. Роджерсом, для особистості, що самоактуалізується, властиві такі характерні риси:

- здатність завжди вільно реагувати на ситуацію й вільно переживати свою реакцію (стресостійкість);
- відкритість будь-якому досвіду, намір людини жити повним життям у кожний його момент;
- здатність людини більше прислухатися до власних інстинктів та інтуїції, ніж до розуму й думки інших (відсутність конформізму);
- почуття свободи у думках і вчинках;
- високий рівень творчості [13].

Розглядаючи умови, необхідні для «повноцінно функціонуючої людини», К. Роджерс стверджує, що людина від народження відчуває потребу в прийнятті себе, що означає тепле позитивне відношення до неї, в якому вона знаходиться стані, як себе веде, що відчуває. Під прийняттям розуміється також віра у позитивні зміни в людині, у її розвиток. Необхідно, безумовно, приймати не тільки інших, але й себе. Безумовне прийняття себе означає сприймання себе таким чином, що всі твої якості нормальні й жодна з них не є кращою, ніж інші. Якщо людина не приймає себе, а оцінює лише позитивні якості, в цьому випадку вона відчуває напруженість і стурбованість, а її психічне здоров'я погіршується. К. Роджерс вважає, що для самоактуалізації особистості необхідно, щоб значущі для неї люди були відкритими. Наступною важливою умовою актуалізації К. Роджерс називає емпатичне розуміння, здатність проникати не тільки в думки, але й відчуття інших людей, дивитися на проблему їхніми очима, вміння стати на їх місце [13].

Поняття самоактуалізації та самореалізації є близькими і їх можна розглядати як синонімічні наукові терміни, вважає О. Гомонюк. Ці поняття нині подаються у достатньо широкому контексті: і як прагнення людини до найповнішого виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей, і як безперервна реалізація потенційних можливостей, здібностей і талантів, і як звершення своєї місії, або покликання, долі, і як більш повне пізнання і прийняття своєї власної початкової природи, і як невпинне прагнення до єдності, інтеграції, або внутрішньої синергії особистості. Виділяються такі основні форми самоактуалізації/самореалізації як зовнішня (спрямована на самовираження індивіда в різних сферах життєдіяльності) та внутрішня (забезпечує самовдосконалення людини у різних аспектах); та три види її проявів: діяльнісна, соціальна та особистісна. Особливої уваги заслуговує розгляд проблем самоактуалізації та самореалізації у професійному контексті, оскільки професійна самоактуалізація/самореалізація для багатьох людей стає провідним їх способом. У професійній самоактуалізації/самореалізації можна виділити три основні структурні компоненти: ресурс, процес та результат. Зокрема слід відзначити її основні етапи: 1) самовизначення; 2) самовираження; 3) особистісна самоактуалізація; 4) досягнення професійного «акме» [6].

На думку М. Боднар, успішна самоактуалізація стимулює різноплановий розвиток можливостей особистості. Успішне особистісне зростання найбільш ефективно здійснюється у психічно здоровому суспільстві, оскільки систематичне незадоволення метапотреб як мотивів росту уповільнює, а інколи навіть унеможливує процес життєтворчості [5].

Становлення особистості сучасного вчителя – це не просте накопичення знань, а постійне вдосконалення самої особистості, її морально-етичних,

професійно-педагогічних якостей. Цей процес складний і суперечливий. Розвиток особистості вчителя відбувається під багатостороннім впливом усіх учасників педагогічного процесу, соціального мікросередовища, дедалі зростаючих вимог, обумовлених розвитком педагогічної науки і практики та суспільства в цілому. Для того, щоб забезпечити ефективний розвиток учнів, сам учитель повинен постійно прагнути до власного особистісного росту. Однією з важливих умов особистісного зростання педагога є самоактуалізація, тобто реалізація власних позитивних можливостей та здібностей, автентичність та самодостатність особистості, вважає І. Шпичак [19]. Уважаємо самоактуалізацію однією з важливих умов особистісного зростання й майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Вивчення мистецьких дисциплін має свої особливості й певним чином відрізняється від інших освітніх предметів. Більшість із навчальних курсів передбачає, на думку О. Рудницької, перш за все, логічні операції, ознайомлення з конкретними фактами, опанування понять і формул, тобто розвиває теоретичне мислення. Мистецтво ж удосконалює здатність бачити, відчувати, споглядати. Мистецькі твори пропонують художні образи, що безпосередньо звернені до сенсорної сфери, емоцій та почуттів людини і спрямовані на те, щоб «захопити» її, примусити співчувати та співпереживати. Причому духовні цінності сприймаються не як щось надособистісне, а як здобуток власного творчого досвіду. У такий спосіб стимулювання емоційних реакцій доповнюється розвитком креативності суб'єкта навчання, вважає О. Рудницька [15, с. 5]. На нашу думку, саме при вивченні мистецьких дисциплін з'являються значні потенційні можливості для самоактуалізації майбутніх учителів музичного мистецтва.

Ефективність мистецьких дисциплін, на думку О. Рудницької, не може обмежитись копіюванням готових зразків виконавської інтерпретації того чи іншого твору, зведенням творчої діяльності до виконання стереотипних дій за тим чи іншим шаблоном. Важливо збагатити процес художнього пізнання способами, які б давали можливість стимулювати оригінальні вияви особистісних реакцій і створити необхідні умови для творчого самовираження суб'єктів навчального процесу. О. Рудницька виділяє три основні функції навчально-професійної діяльності вчителя музики: пізнавальну, яка полягає у засвоєнні знань, перетворювальну, що забезпечує розвиток здатності до переосмислення, реорганізації та застосування одержаних знань у ході виконання різноманітних завдань, і творчу – внесення елементів нових знань або способів дій у вихідні умови [15].

Провідна особливість музичної діяльності – художнє спілкування з музичним мистецтвом (О. Костюк, В. Петрушин, Г. Тарасов). Психологічне підґрунтя успішної діяльності музиканта-виконавця розглядали Г. Коган, В. Ражніков; аналіз сприймання музики у процесі виконання – В. Медушевський, Є. Назайкінський та ін.

Діяльність учителя музичного мистецтва можна визначити як музично-педагогічну. Специфіка її (за Л. Арчажніковою) полягає у тому, що вона вирішує педагогічні завдання засобами музичного мистецтва. Музично-педагогічна діяльність поєднує в собі музикознавчу, виконавську, хормейстерську, дослідницьку роботи.

Складність професії вчителя музики визначається необхідністю тісного взаємозв'язку елементів, які входять у поняття «вчитель» і «музикант» (за О. Апраксіною). Він має бути не тільки широко освіченою людиною, яка добре володіє своїм предметом, а й особистістю у високому розумінні цього слова. Виховуючи дітей засобами музичного мистецтва, він формує світогляд, поняття, уяву.

Для професійної діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва важливими є такі якості: професійні якості майбутнього вчителя музичного мистецтва (музично-естетична культура, толерантність, музикальність, емпатійність, креативність, артистизм, педагогічний такт та етика, професійні мислення і свідомість); готовність майбутнього вчителя музичного мистецтва до професійної педагогічної діяльності (теоретична готовність, практична готовність і мотиваційна готовність); педагогічна компетентність, що виявляється в предметній, методологічній, діагностичній, інноваційній, дослідницькій, рефлексивній, акмеологічній компетентностях фахівця. Для максимального виявлення та розвитку потенційних професійно-значущих якостей та здібностей майбутнього учителя музичного мистецтва важливою є його самоактуалізація.

У практиці професійної діяльності майбутній учитель музичного мистецтва повинен знати особливості української та зарубіжної музики, музичні форми, жанри, засоби музичної виразності, системи методів керування хором, основні напрями й перспективи розвитку музично-естетичного виховання дітей, оволодіти навичками просвітницької, менеджерської та науково-дослідницької діяльності. Це вимагає подальшого вдосконалення навчально-виховного процесу на музично-педагогічних факультетах з метою досягнення високої майстерності майбутніх учителів музичного мистецтва і їхнього спрямування на самоактуалізацію.

Професійно-особистісні якості майбутніх учителів музичного мистецтва формуються під час музично-педагогічної діяльності, яка має специфічні особливості та складнощі. Діяльність вчителя музики є багатоаспектною та різноплановою, потребує крім певних знань, вмінь та навичок, педагогічних здібностей, специфічних для фахового спрямування музичних здібностей (музичного слуху, звуковисотного, ладового та музично-ритмічного чуття, музичної пам'яті, уваги).

Спроба виокремлення інтегральних характеристик особистості майбутніх учителів музики була здійснена О. Рудницькою. Такими, на думку автора, є:

- комунікативність, яка, в свою чергу, складається з певного «ансамблю» особистісних якостей;
- емпатія (інтегральна властивість з притаманними їй якостями);
- креативність (професійна якість, що реалізується за допомогою відповідних психічних утворень особистісного рівня);
- рефлексія (як механізм саморегуляції поведінки).

Зазначені властивості зумовлюють, за О. Рудницькою, успішність і педагогічної, і музично-педагогічної діяльності. Залежно від першої чи другої вони отримують свою «предметну» специфікацію. На жаль, питання про конкретний вияв вказаних характеристик у музично-педагогічній діяльності залишається відкритим [15].

Для того, щоб підготовка майбутніх учителів музики відбувалася ефективно, адекватно вимогам сучасного етапу розвитку суспільства, необхідно враховувати, що саме особистість педагога має творчий потенціал щодо інтеграції усіх видів її діяльності. У процесі музично-педагогічної діяльності вирішуються питання розвитку особистісних властивостей вчителя, вихователя, викладача, що коригують педагогічну позицію, поведінку, спрямовують на індивідуальні досягнення в педагогічній творчості. Водночас здійснюються процеси самопізнання, самовдосконалення і подальшого саморозвитку.

Погоджуємося з О. Михайличенком, який в основі сучасної інтегрованої системи підготовки майбутніх учителів музики називає такі принципи: доступність музичного виховання і навчання, рівність умов людини для повної реалізації її музичних здібностей, всебічного розвитку; гуманізація й демократизація передбачають орієнтацію системи професійних знань на формування творчих здібностей особистості, на виховання людяності й доброти; динамічність розглядається як мобільна й змінна система, здатна до постійного творчого оновлення та вдосконалення [10, с. 74–75].

Загальна модель підготовки вчителя музики, як зазначає Л. Рапацька, орієнтує на формування у студентів:

- соціально-гуманітарних, психолого-педагогічних, спеціальних музичних та загальнохудожніх знань у їх взаємозв'язку та цілісності;
- музично-педагогічних та художньо-педагогічних умінь, застосування яких підпорядковується завданням конкретних видів діяльності вчителя;
- методичних знань та умінь в галузі музичного та художньо-естетичного виховання школярів;
- досвіду творчої діяльності та ціннісних орієнтацій в художній культурі минулого та сучасності [12, с. 75].

Одним із основних принципів музичного виховання Л. Баренбойм вважав принцип активного засвоєння знань (вважаємо, що саме активність студентів у засвоєнні знань позитивно впливає на їхню самоактуалізацію). Власна творчість, нехай найпростіша, – ось що створює атмосферу радості, стимулює розвиток творчих здібностей. Л. Баренбойм підкреслює життєздатність тих педагогічних пошуків, які звертаються до дитячої творчості (досвід Б. Яворського та Б. Асаф'єва), і необхідність подальшого розвитку цих традицій. У книзі «Шлях до музикування» автор вказує, що «методика стимулювання музичної творчості повинна опиратися на дві діалектично пов'язані установки: одна з них – засвоєння певних норм, музичних структур та ін., а друга – організація обстановки для подолання інерції, для творчих несподіванок» [4, с. 38]. Вважаємо, що використання методики стимулювання музичної творчості здійснює позитивний вплив на самоактуалізацію майбутніх учителів музичного мистецтва.

Самоактуалізація особистості безперечно впливає на рівень підготовки майбутнього фахівця. Усвідомлення майбутніми педагогами завдань і вимог професії, а також своїх особистісних характеристик (цінностей) та їх відповідність вимогам вчительської діяльності виступають важливою умовою особистісно-професійного зростання студента педагогічного вищого навчального закладу. Водночас між самоактуалізацією особистості та її ціннісними орієнтаціями існує тісний взаємозв'язок і взаємозалежність. На

думку представників гуманістичної психології, ціннісні орієнтації є одним із показників мотивів самоактивності індивіда. Вони виконують вирішальну роль у регуляції поведінки, формуванні світогляду, переконань, виборі життєвого шляху, особливо на етапі професійно-педагогічного становлення [20].

В теорії педагогіки музичної освіти основоположними є загальнопедагогічні принципи, які відіграють провідну роль в організації та спрямуванні навчального процесу, але отримують специфічні риси відповідно до законів музичного мистецтва. Можна визначити низку принципів, важливих для організації навчального процесу, спрямованого на самоактуалізацію майбутніх учителів музичного мистецтва: принцип відповідності змісту й методів навчання; принцип художньо-виховного характеру навчання; принцип поетапно-прогресивного навчання; принцип індивідуалізації процесу навчання; принцип проблемно-творчого характеру навчання; принцип взаємозв'язку теоретичного й практичного навчання; принцип єдності техніко-виконавського та художньо-творчого розвитку.

Для сучасної музичної педагогіки та в контексті нашого дослідження особливо актуальною є думка стосовно необхідності навчити педагога самостійно і творчо мислити. Навіть прогресивна система музичного виховання не принесе очікуваних результатів, якщо справа буде доручена педагогу з шаблонними підходами до навчання.

Для стимуляції творчого розвитку, який позитивно впливатиме на самоактуалізацію майбутніх учителів музичного мистецтва, важливо при вивченні музичних дисциплін дотримуватися вимог:

- забезпечувати сприятливу творчу атмосферу в аудиторії, давати якомога менше конкретних настанов (наприклад, щодо інтерпретації твору), відмовитись від критики, дозволити студенту діяти незалежно (самостійно вибирати репертуар, засоби музичної виразності тощо) – це допомагає розвитку дивергентного мислення;

- збагачувати навколишнє мікросередовище різноманітними новими стимулами з метою розвитку допитливості (знайомити студентів з новими нотами, самому виконувати нові, незнайомі твори; знайомити з новими виконавцями тощо);

- не стримувати ініціативу студентів у виборі репертуару, тем лекцій-концертів, участі у концертах та конкурсах, підтримувати висловлення оригінальних ідей;

- навчити студентів використовувати міжпредметні зв'язки та аналогії з іншими видами мистецтв (особливо під час підготовки лекцій-концертів), широко залучаючи при цьому запитання дивергентного типу стосовно різних галузей.

Варто зазначити, що умовами успішної самоактуалізації особистості, за А. Маслоу, є:

- усвідомлення нею власного потенціалу, сильних і слабких сторін, здібностей, бажань та прагнень;

- сприятливі зовнішні обставини, які б не пригнічували тенденцію особистості до актуалізації, а сприяли їй;

- відкритість особистості новим ідеям, новому досвіду, готовність ризикувати, помилятись, відмовлятись від старих звичок [8].

Самоактуалізацію майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі професійної підготовки досліджувала Е. Султанова, яка розуміє її як процес максимального виявлення та розвитку потенційних професійно значущих якостей та здібностей майбутнього педагога. Самоактуалізація виступає чинником більш повноцінного, творчого виконання особистістю майбутнього вчителя музики власної навчальної, а далі й професійної діяльності [18].

Погоджуємося з Е. Султановою в тому, що для того, щоб спонукати майбутніх учителів музичного мистецтва до самоактуалізації, варто використовувати також можливості музично-теоретичних дисциплін: «Історія музики», «Сольфеджіо», «Гармонія» тощо. При цьому необхідно враховувати такі етапи:

1. Визначення рівня розвитку у майбутніх учителів музики розумових умінь (аналізувати, порівнювати, систематизувати, узагальнювати та ін.).

2. Навчання студентів різних прийомів розумової діяльності в ході виконання завдань різної складності, також формування навичок роботи з додатковими джерелами (книгами, довідниками, музичним матеріалом (аудіо-, відео- нотним), періодичною літературою та ін.)

3. Використання творчих завдань різної складності, коли передбачається самостійна робота зі складання плану своєї діяльності, виділення головного в досліджуваному матеріалі, знаходження джерел (теоретичних та музичних) тощо.

4. Застосування студентами самостійних пізнавальних прийомів [18].

При цьому важливим є дотримання низки правил:

- включення до програми діяльності майбутніх учителів музики творчих завдань, що вимагають самостійних міркувань і висновків;

- поступове ускладнення завдань і питань, зі зменшенням часу на їх виконання;

- зниження керівної ролі викладача.

Теоретичний аналіз проблеми самоактуалізації особистості й тенденцій удосконалення сучасної педагогічної освіти дозволив Е. Султановій [18] дійти висновку, що професійна самоактуалізація обумовлена всім процесом професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва і виступає як значущий елемент готовності до педагогічної діяльності. Науковець стверджує, що при систематичному керівництві всі складові: зміст, методи, форми і засоби навчання, за умови вмілого і цілеспрямованого використання їх у навчальному процесі, можуть впливати на спонукання та розвиток прагнення студентів до музично-педагогічної самоактуалізації.

Отже, на підставі аналізу вищенаведених досліджень можна зробити висновок, що самоактуалізація майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі професійної підготовки є процесом максимального виявлення та розвитку потенційних професійно значущих якостей та здібностей майбутнього педагога, вона є чинником творчого виконання особистістю майбутнього вчителя музики навчальної й професійної діяльності. Самоактуалізація майбутніх учителів музичного мистецтва має важливе значення у вирішенні освітніх і виховних завдань: розширює їхній кругозір, збагачує знаннями, стимулює волю, цілеспрямованість, сприяє вдосконаленню професійної майстерності. Перспективним є теоретичне обґрунтування й експериментальна перевірка шляхів і методів

самоактуалізації майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания / Б. Г. Ананьев. – М. : Воронеж, 1996. – 384 с.
2. Ассаджиоли Р. Психосинтез : теория и практика / Р. Ассаджиоли. – М., 1994. – 416 с.
3. Бандура О. Самоактуалізація як механізм формування інтегрованого стилю життя особистості / О. Бандура // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник / Ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков та ін. – К. : Контекст, 2000. – 336 с.
4. Баренбойм Л. А. Путь к музицированию / Л. А. Баренбойм. –2-е изд., доп. – Л. : Сов. композитор. Ленингр. отд-ние., 1979. – 352 с.
5. Боднар М. Самоактуалізація як чинник психічного здоров'я студентської молоді / М. Боднар. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/485>
6. Гомонюк В. О. Самоактуалізація та самореалізація особистості: сучасні наукові уявлення / В. О. Гомонюк // Materialy IX Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Europejska nauka XXI powieka – 2013». – Volume 22: Psychologia i socjologia. Politologija. – Przemisl: Nauka i studia, 2013. – S. 21–26.
7. Куренна Т. В. Самоактуалізація як інтегральна характеристика розвитку особистості педагога / Т. В. Куренна // Проблеми загальної та педагогічної психології, т. XIV, ч. 6. – С. 224–232.
8. Маслоу А. Мотивация и личность. 3-е изд. / А. Маслоу. – СПб.-Питер, 2006. – 352 с.
9. Маслоу А. Новыерубежи человеческой природы / А. Маслоу // Под общ. ред. Г. А. Балла, А. Н. Киричука, Д. А. Леонтьева / Пер. с англ. – М. : Смысл, 1999. – 425 с.
10. Михайличенко О. В. Основи загальної та музичної педагогіки: теорія та історія : навч. посібник для студ. музичних спец. / О. В. Михайличенко. – Суми : Вид-во «Наука», 2004. – 210 с.
11. Олпорт Г. Становлениеличности / Г. Олпорт. – М. : Смысл, 2002. – 461 с.
12. Рапацкая Л. А. Формирование художественной культуры учителя музыки / Л. А. Рапацкая // Моск. гос. пед. ин-т – М. : Прометей, 1991. – 140 с.
13. Роджерс К. Р. Консультирование и психотерапия. Новейшие подходы в области практической работы : монография / К. Р. Роджерс / Пер. с англ. – М. : ЭКСМО – Пресс, 2000. – 464 с.
14. Роджерс К. Путь к целостности : человекоцентрированная терапия на основе экспрессивных искусств / К. Роджерс // Вопросы психологии. 1995. – №1. – С. 132–139.
15. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посібник. / О. П. Рудницька – К., 2002. – 270 с.
16. Русова В. В. Самоактуалізація особистості як умова профільного навчання старшокласників: дис. ... канд. психол. наук / В. В. Русова. – Київ, 2007. – 212 с.

17. Селезнева Е. В. Самоактуализация как интегративная личностная компетентность / Е. В. Селезнева // Мир психологии. 2011. – №1. – С. 179–192.

18. Султанова Е. В. Педагогічні умови самоактуалізації майбутнього вчителя музики в процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Е. В. Султанова; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2011. – 195 с.

19. Шпичак І. Самоактуалізація як необхідна умова особистісного зростання педагога / І. Шпичак – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/106/19111-samoaktualizaciya-yak-neobxidna-umova-osobistisnogo-zrostannya-pedagoga.html>

20. Яремчук С. В. Дослідження взаємозв'язку і взаємозалежності між ціннісними орієнтаціями особистості та її самоактуалізацією / С. В. Яремчук. <http://vuzlib.com/content/view/257/84/>

Рецензент: д. пед. н., проф. Дем'янчук О. Н.